

สรุป อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงสถานภาพและบทบาทของแม่จากวรรณคดีไทย 4 เรื่อง คือ นางบุญเหลือ จาก ลิลิตพระลอ นางทองประศรีจาก เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางมัทรีจาก มหาเวสสันดรชาดก และนางมณฑิลาจาก บทละครเรื่องรามเกียรติ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยว่ามีความสำคัญอย่างไร

การศึกษาวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสรุปผลไว้ดังนี้

1. สถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดี

สถานภาพและบทบาทที่น่าสนใจมีอิทธิพลและเกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิตของลูกมี 3 ลักษณะคือ

1.1 สถานภาพและบทบาทที่สัมพันธ์กับชาติกำเนิด

ผลการศึกษาปรากฏว่าถึงแม้ว่าตัวละครที่เป็นแม่จะมีสถานภาพที่สัมพันธ์กับชาติกำเนิดแตกต่างกัน แต่ด้วยสัญชาตญาณการเป็นแม่ทำให้ตัวละครที่เป็นแม่ทุกตัว ต้องการและตั้งใจเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน ให้ความรักและความอบอุ่นแก่ลูก ด้วยความตั้งใจ และความหวังที่จะให้ลูกเจริญเติบโตเป็นคนดีมีความพร้อมความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นที่ยอมรับของสังคม ดังเช่น พฤติกรรมและบทบาทของนางบุญเหลือ นางทองประศรี นางมัทรี และนางมณฑิลา ซึ่งแต่ละคน จะมีสถานภาพที่สัมพันธ์กับชาติกำเนิดที่แตกต่างกัน ดำเนินชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน แต่ตัวละครที่เป็นแม่ทั้ง 4 ตัว ก็มีจุดมุ่งหมายในการเลี้ยงดูลูกเหมือนกัน

1.2 สถานภาพที่สัมพันธ์กับครอบครัว

สตรีที่แต่งงานและมีครอบครัวที่สมบูรณ์ จะมีสถานภาพทางครอบครัว 2 สถานะ คือ สถานะภรรยา และสถานะแม่ เมื่อครอบครัวต้องสูญเสียหัวหน้าครอบครัว สตรีที่อยู่ในฐานะแม่ หรือในสถานะภรรยา ก็จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทน ดังเช่น นางบุญเหลือ และนางทองประศรี

1.2.1 สถานะภรรยา

ตัวละครที่มีสถานภาพเป็นแม่ทุกคน จะทำหน้าที่เป็นแม่ศรีเรือนของครอบครัว ตามค่านิยมของสังคมในยุคที่ตัวละครเหล่านั้นเกิด โดยเฉพาะในสมัยก่อน ภรรยาจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้คอยปรนนิบัติรับใช้สามีให้มีความสุขตลอดเวลาที่มีการครองคู่กัน ต้องอยู่ในโอวาท เชื่อฟังและปฏิบัติตามความต้องการและเห็นชอบของสามี ที่เน้นเด่นชัดคือ นางมัทรีและนางมณฑิ

1.2.2 สถานะแม่

แม่มีหน้าที่โดยตรงคือการเลี้ยงดู อบรม สั่งสอน ให้ความรัก ความอบอุ่นแก่ลูก และสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่ลูก ดังนั้นตัวละครที่เป็นแม่และสามารถแสดงบทบาทการเป็นแม่ได้อย่างสมบูรณ์ ไกล่ชิด และให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูกตลอดเวลา ก็จะได้รับความรักและความรู้สึกผูกพันจากลูกอย่างลึกซึ้ง ลูกจะรักเคารพและเทิดทูนแม่ ดังเช่น ความรักและความผูกพันระหว่างพระเอกกับนางบุญเหลือ ขุนแผนกับนางทองประศรี กัณฑ์และชวลีกับนางมัทรี และอินทรชิตกับนางมณฑิ

ในกรณีที่ไม่สามารถหรือไม่มีโอกาสที่จะเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน และให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูกอย่างใกล้ชิด เพราะมีเหตุการณ์หรืออุปสรรคต่าง ๆ เข้ามา ขัดขวางความรักใคร่ผูกพันและเคารพเทิดทูนที่ลูกจะมีต่อแม่ก็มีน้อยมาก แม้ว่าจะมีความรัก ความผูกพัน ความสัจซาทญาณการเป็นแม่ลูกกันก็ตามดังเช่น พฤติกรรมขององคตแสดงต่อนางมณฑิ

นอกจากบทบาทที่ตั้งกล่าวมาแล้ว แม่ยังเป็นบุคคลที่คอยช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ลูกตลอดเวลาตั้งแต่เมื่อลูกเริ่มลืมตาดูโลกจนฝายไคฝายหนึ่งตายจากกัน ในกรณีที่ไม่สามารถช่วยเหลือลูกได้ ความทุกข์ทรมานของแม่ได้เป็นเครื่องชี้ความรุนแรงของเคราะห์กรรม เช่น ในกรณีของนางบุญเหลือและนางมณฑิ ความทุกข์ของแม่อาจเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนแก่นเรื่อง ทำให้เห็นคุณค่าของมนุษย์และการบีบคั้นของสถานการณ์ เช่น ในกรณีนางมณฑิและนางมัทรี

การศึกษาครั้งนี้พบว่าตัวละครที่เป็นแม่และมีสถานภาพและบทบาทการเป็นผู้นำ (ครอบครัวหรือรัฐ) สามารถที่จะแสดงบทบาทการเป็นแม่ได้เต็มที่ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตัวละคร ในกรณีเหล่านี้ แม่ต้องแสดงการต่อสู้ที่แข็งแกร่ง เช่น นางบุญเหลือที่จะต้องรักษาความมั่นคงของรัฐที่ชาติกษัตริย์ นางทองประศรีที่ต้องหลบหนีราชภัยอย่างยากแค้น ส่วนตัวละครที่มีสถานภาพเป็นภรรยาและมีสามีเป็นหัวหน้าครอบครัว ในภาวะวิกฤต แม่ในกลุ่มนี้จะแสดงบทบาทต่อลูกโดยอนุโลมตามความพอใจและความต้องการของสามี ดังเช่น นางมัทรีไม่ได้ร่วมรับรู้ขณะบริจาคนบุตรทานจนต้องประสบความทุกข์โศก แต่ก็ได้ร่วมอนุโมทนาภายหลัง นางมณฑิต้องสูญเสียชีวิตอินทรชิตไปทั้ง ๆ ที่นางพยายามตัดทอนจนหศกัณฐ์กริ้วแต่ก็ไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตามในกรณีของนางมัทรี ผู้แต่งได้แสดงว่าตัวละครมีความเป็นตัวของตัวเองสูงและปฏิบัติการกิจด้วยความรู้สึกเห็นชอบด้วยอย่างแท้จริง ซึ่งแสดงถึงจิตใจที่ยิ่งใหญ่

1.2.3 ฐานะหัวหน้าครอบครัว

หัวหน้าครอบครัวจะต้องทำทุกอย่างเพื่อความมั่นคงและความสงบสุขของสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น เมื่อแม่คนใดตกอยู่ในภาวะที่จะต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทน แม่คนนั้นก็จะต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อสร้างความสุขให้แก่สมาชิก สร้างความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงให้แก่ครอบครัว เช่น นางบุญเหลือ ต้องยอมรับการเป็นหัวหน้าครอบครัวหลังจากทำวเนนสรวงสิ้นพระชนม์และเมื่อพระลอสิ้นพระชนม์ นางบุญเหลือก็ต้องรับภาระเป็นผู้นำของรัฐโดยปริยาย นางทองประศรีต้องทำหน้าที่เป็นหัวหน้าและสร้างครอบครัว หลังจากที่ขุนไกรถูกประหาร ทั้งนางบุญเหลือและนางทองประศรีสามารถที่แสดง

บทบาทการเป็นหัวหน้าครอบครัว ได้อย่างสมบูรณ์และยังเป็นส่วนที่ช่วยให้นางบุญเหลือ และ นางทองประศรี สามารถแสดงบทบาทการเป็นแม่ได้อย่างสมบูรณ์อีกด้วย

2. ความขัดแย้งในสถานภาพและบทบาทของแม่

การดำเนินบทบาทตามสถานภาพการเป็นแม่ของตัวละครจะมีความสมบูรณ์ และเป็นไปตามความคาดหวังตามอุดมคติมากน้อยเพียงใดนั้น ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพ และบทบาทอื่นของตัวละครนั้นว่ามีความขัดแย้งหรือส่งเสริมการแสดงบทบาทแม่มากน้อยเพียงใด ผลการศึกษาปรากฏว่าตัวละครที่เป็นแม่มีสถานภาพและบทบาทที่ขัดแย้งกันในตัวเอง 2 ลักษณะ คือ

2.1 ตัวละครที่มีความขัดแย้งน้อย

ตัวละครที่เป็นแม่และมีความขัดแย้งน้อยคือตัวละครที่มีสถานภาพและบทบาทการเป็นผู้นำ (ของรัฐหรือครอบครัว) ทั้งนี้เพราะสถานภาพและบทบาทการเป็นผู้นำ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ตัวละครที่เป็นแม่สามารถแสดงบทบาทการเป็นแม่ได้อย่างสมบูรณ์ และเป็นไปตามความคาดหวัง ดังเช่นบทบาทของนางบุญเหลือและนางทองประศรี ตัวละครทั้ง 2 สามารถแสดงบทบาทการเป็นแม่ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะไม่มีสถานภาพหรือบทบาทอื่นที่มีอำนาจเหนือกว่า มาเป็นอุปสรรคในการแสดงบทบาท การเป็นแม่ที่ตีตามคตินิยมของสังคม ในยุคที่ตัวละครเหล่านั้นเกิดขึ้น แต่ถึงแม้ว่าสามารถแสดงบทบาทได้เต็มตามที่ตามสถานภาพก็ยังมีปัจจัยอื่นอันเป็นปัญหาในชีวิตที่มีผลต่อชะตากรรมของลูกซึ่งแม่ไม่อาจแก้ไขได้ เช่น นางบุญเหลือ ไม่อาจยับยั้งพระธิดาจากความพิณาศและความตาย นางทองประศรีไม่สามารถต้านทานความแค้นของขุนแผนที่ละเมิดอาญาแผ่นดินได้

2.2 ตัวละครที่มีความขัดแย้งมาก

ตัวละครที่มีความขัดแย้งมากคือตัวละครที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลของบุคคลอื่นที่มีสถานภาพและบทบาทเหนือกว่าตน เช่น นางมัทรี มุ่งหวังจะแสดงบทบาทการเป็นภรรยาที่ตีตามคตินิยมของอินเดีย และไม่ได้รับโอกาสให้ปกป้องกัณฑ์และชาติ (โอรสและธิดา) ที่ต้องพลัดพรากจากไปเป็นทาสของชุกชีวาระยะหนึ่ง เมื่อนางมัทรียินดี

ร่วมอนุโมทนาแก่พระเวสสันดร เพราะเข้าใจจุดประสงค์ของการบำเพ็ญทาน ย่อมแสดงว่านางมัทรีสามารถขจัดความขัดแย้งนั้นได้ ความทุกข์อันยิ่งใหญ่ของนางจึงเป็นเครื่องชี้ความยิ่งใหญ่ของการบริจาคนั้นว่าเป็นการเสียสละเพื่อผลอันยิ่งใหญ่แก่โลก

นางมณฑิลาต้องทนทุกข์มรमान นางไม่สามารถแสดงบทบาทการเป็นแม่ที่ดีได้ เพราะนางตกอยู่ภายใต้อำนาจและความต้องการของบุคคลที่มีสถานภาพบทบาทและอำนาจที่เหนือกว่าอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะทศกัณฐ์เป็นผู้ที่ทำให้นางมณฑิลาพบกับความขัดแย้งในการแสดงบทบาทการเป็นแม่มากกว่าตัวละครอื่น ๆ นางมณฑิลาจำยอมต้องรับความทุกข์ทรมานที่เกิดจากความขัดแย้งในการแสดงบทบาทแม่กับบทบาทการเป็นภรรยาที่ดี นางมณฑิลาจำใจจะต้องเลือกแสดงบทบาทภรรยา ทั้งสิ้นใช้เพื่อความอยู่รอดและสถานภาพที่ดีในด้านอื่น ๆ ของนางมณฑิลาเองเท่านั้น แต่เพื่อความมั่นคงทางการเมืองของรัฐตามข้อวินิจฉัยของสามีด้วย

3. ความสัมพันธ์ของตัวละครที่เป็นแม่กับตัวละครอื่นและแก่น เรื่อง

ผลการศึกษารากฎว่าสถานภาพและบทบาทที่ปรากฏในเรื่องจะมีความสัมพันธ์กันและช่วยให้เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลและความเป็นไปได้ในชีวิตจริงของมนุษย์ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกละมุนและอารมณ์คล้อยตามในขณะที่อ่านวรรณคดีเหล่านั้น

ตัวละครทุกตัวที่ปรากฏในเนื้อเรื่องจะต้องมีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่อง โดยเฉพาะตัวเอกของเรื่องจะมีตัวดำเนินบทบาทที่สัมพันธ์กับตัวละครอื่น ๆ ตามการดำเนินเรื่อง ของกวี ในลิลิตพระลอ กวีต้องการจะแสดงให้เห็นถึงอำนาจของความปรารถนาที่นำความพิทาศมาสู่ชีวิตโดยองค์ประกอบภายนอกไม่สามารถยับยั้งได้ นางบุญเหลือพยายามต่อสู้กับปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ ในขณะที่ใจของพระลอ พระเพื่อนและพระแพงต่างรำร้องหากันด้วยอำนาจของกิเลสและตัณหาจนเป็นผลทำให้ตัวละครทั้ง 3 ต้องจบชีวิตลงสร้างความวิปโยคให้แก่ตัวละครที่เกี่ยวข้อง และชาวเมืองทั้งสองซึ่งได้กลายเป็นมิตรกันในที่สุด

นางทองประศรียอมทนทุกข์ทรมานในการเดินทางเพื่อหนีการเป็นหม้ายหลวง ไปสร้างตัวขึ้นใหม่ด้วยหวังสร้างสถานภาพใหม่ให้แก่ลูกและวงศ์ตระกูล นางทองประศรีพยายามส่งเสริมให้ลูก (ขุนแผน) ได้รับการศึกษา ด้วยหวังจะให้ลูกเป็นบุคคลที่มีความสามารถ ทุก ๆ ด้าน เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ที่พบเห็น ดังนั้นขุนแผนจึงเป็นตัวละครที่มีคุณสมบัติและความสามารถหลายด้าน ความที่นางทองประศรีได้คาดหวังไว้ นับได้ว่าขุนแผนเป็นชายหนุ่มที่มีคุณสมบัติตามค่านิยมของคนในยุคนั้น นางทองประศรีมีส่วนเกี่ยวข้องและส่งเสริมแก่น เรื่องที่แสดงการฝ่าฝืนต่อ โศกชะตาของมนุษย์ให้ เป็นไปได้อย่างสมจริงสมจัง

นางมัทรีปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดีตามคติอินเดียจนทำให้พระเวสสันดรสามารถที่จะบำเพ็ญทานบารมีได้ดังที่ตั้งพระทัยไว้ไม่ว่าจะเป็นบุตรทานหรือภรรยาทาน แม้มีความทุกข์โศก ก็หักห้ามใจได้ เพราะนางมัทรีเข้าใจจุดประสงค์การบริจาคทานของพระเวสสันดร บทบาทของนางมัทรีจึงสนองแก่น เรื่องที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งของการทำทานบารมี ซึ่งเป็นแนวทางที่จะมุ่งไปสู่ความสำเร็จในพระโพธิญาณ

นางมณฑิธาเป็นแม่ที่อ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถที่จะตัดสินใจทำอะไรด้วยตนเองได้ ดังนั้นนางมณฑิธาจึงเป็นตัวละครที่มีบุคลิกภาพเหมาะสมที่จะเป็นแม่เหล็กของทศกัณฐ์ผู้ขาดคุณธรรม หลงผิด ก็เริ่มต้นเอาความคิดความต้องการของตนเป็นหลัก จนในที่สุดต้องพบกับความพินาศ ตามแก่น เรื่องที่กวีต้องการชี้ให้เห็นว่า ธรรมะย่อมชนะอธรรม

อภิปรายผล

ผลการศึกษาศถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดี พบประเด็นที่น่าสนใจและนำพิจารณา ดังนี้คือ

1. สถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดี
2. ความขัดแย้งในสถานภาพและบทบาทของแม่
3. ความสัมพันธ์ของตัวละครที่เป็นแม่กับตัวละครอื่นและแก่น เรื่อง

1. สถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดี

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่าในงานประพันธ์ที่ศึกษานี้ สถานภาพที่สัมพันธ์กับชาติกำเนิดที่แตกต่างกันไม่ได้ทำให้แม่มีจุดมุ่งหมายและวิธีการเลี้ยงลูกที่ต่างกัน โดยสิ้นเชิง แม่ทุกคนหวังจะให้ลูกเป็นคนดี มีคุณธรรม และมีความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับแม่ในชีวิตจริง นอกจากนี้จะเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนลูกแล้ว แม่ในวรรณคดีบางคนก็มีความสามารถแสดงบทบาทการเป็นผู้นำ (ของครอบครัวหรือรัฐ) พร้อม ๆ กับบทบาทแม่ เช่น บทบาทของนางบุญเหลือ และนางทองประศรี ลูกแต่ละคนจะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตหรือไม่ ส่วนหนึ่งเกิดจากการเลี้ยงดูของแม่

2. ความขัดแย้งในสถานภาพและบทบาทของแม่

หากบุคคลมีหลายสถานภาพ และสถานภาพเหล่านั้นขัดแย้งกัน ก็ย่อมมีบทบาทที่ขัดแย้งกันในตัวเองด้วย ผู้แต่งได้อาศัยความหวังข้อนี้ เป็นอุปกรณ์แสดงความขัดแย้งภายในตัวละครที่ต้องแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ในขณะเดียวกันเกิน 1 สถานภาพ เช่น นางบุญเหลือ นางมัทรี และนางมณฑิลา บุคคลหรือตัวละครใดที่ตกอยู่ในภาวะสถานภาพ และบทบาทที่ขัดแย้งกัน ย่อมจะต้องได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัสหากไม่สามารถที่จะขจัดหรือลดความขัดแย้งเหล่านั้นได้ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นแม่ หากความขัดแย้งนั้นไปสัมพันธ์กับบทบาทเป็นแม่ ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ใจมากกว่าขัดแย้งในด้านอื่น ๆ ดังเช่นนางบุญเหลือ นางมัทรี นางทองประศรีและนางมณฑิลา ความทุกข์ของตัวละครเหล่านี้เป็นเนื้อหาที่สำคัญของเรื่อง เมื่อผู้แต่งสามารถสร้างความงามในการสื่ออารมณ์ของตัวละครให้ผู้อ่านประทับใจ

3. ความสัมพันธ์ของตัวละครที่เป็นแม่กับตัวละครอื่นและแก่นเรื่อง

การเสนอแก่นเรื่องของกวีแต่ละคนแต่ละยุคแต่ละสมัย ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันตามทัศนะของกวีซึ่งสัมพันธ์กับค่านิยมของสังคม ตัวละครที่เป็นแม่ที่นำมาศึกษานี้ ล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับตัวเอกหรือฝ่ายปฏิบัติที่สำคัญของเรื่อง บทบาทของแม่เป็นส่วนสำคัญของแก่นเรื่องหรือเสริมแก่นเรื่อง และมีผลต่อการสื่อสารในด้านอารมณ์อย่างลึกซึ้ง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยจากวรรณคดี 4 เรื่อง คือ นางบุญเหลือจากลิลิตพระลอ นางมัทรีจากมหาเวสสันดรชาดก นางทองประศรีจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และนางมณฑิลาจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ทำให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทอันสำคัญของแม่ในสถาบันครอบครัว และที่ เกี่ยวข้องกับสถาบันอื่น การแสดงบทบาทของแม่ในวรรณคดีที่ศึกษานี้ เป็นส่วนสำคัญที่สร้างคุณค่าทางวรรณศิลป์ที่ให้อคติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง

งานวิจัยนี้ ได้วิจัยตามขอบเขตที่ได้กำหนดไว้ทั้งในด้านข้อมูลและประเด็นที่จะทำการศึกษาอยู่ในขอบเขตที่จำกัดอีกทั้งเวลาในการวิจัยก็เป็นช่วงเวลาสั้น ดังนั้นผลการวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นเพียงภาพสะท้อนจากข้อมูลในส่วนที่กำหนดเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่จะนำงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์อันใด จึงน่าจะต้องพิจารณาและคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วด้วย

ข้อเสนอแนะ เพื่อการวิจัย

ควรจะมีการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบสถานภาพและบทบาทของแม่ระหว่างวรรณคดีในบริบทของสังคมเก่ากับวรรณกรรมปัจจุบัน เพื่อศึกษาถึงความแตกต่างและความเหมือนทางสถานภาพและบทบาทของแม่ในแต่ละยุคแต่ละสมัย